

Γιάννης Ρίτσος «Ο τόπος μας»

Ο Γιάννης Ρίτσος συνθέτει το ποίημα αυτό στη Λέρο, όπου βρίσκεται εξόριστος από το δικτατορικό καθεστώς. Οι στίχοι του γεμάτοι αγάπη για την Ελλάδα επιχειρούν μια προσέγγιση της παρούσας κατάστασης με υπαινικτικό όμως τρόπο, καθώς η λογοκρισία αποτελούσε αποτρεπτικό παράγοντα για κάθε προσπάθεια ανοιχτής διαμαρτυρίας. Το ποίημα αυτό προκύπτει μέσα από έναν ιδιαίτερο συνδυασμό τυπικών εικόνων του ελληνικού τοπίου και υπερρεαλιστικών εικόνων που μας αποκαλύπτουν τις εσώτερες ανησυχίες του ποιητή.

Το ποίημα

Ανεβήκαμε πάνω στο λόφο να δούμε τον τόπο μας –
φτωχικά, μετρημένα χωράφια, πέτρες, λιόδεντρα.
Αμπέλια τραβάν κατά τη θάλασσα. Δίπλα στ' αλέτρι
καπνίζει μια μικρή φωτιά. Του παππουλή τα ρούχα
τα σιάξαμε σκιάχτρο για τις κάργιες. Οι μέρες μας
παίρνουν το δρόμο τους για λίγο ψωμί και μεγάλες λιακάδες.
Κάτω απ' τις λεύκες φέγγει ένα ψάθινο καπέλο.
Ο πετεινός στο φράχτη. Η αγελάδα στο κίτρινο.
Πώς έγινε και μ' ένα πέτρινο χέρι συγυρίσαμε
το σπίτι μας και τη ζωή μας; Πάνω στ' ανώφλια
είναι η καπνιά, χρόνο το χρόνο, απ' τα κεριά του Πάσχα –
μικροί μικροί μαύροι σταυροί που χάραξαν οι πεθαμένοι
γυρίζοντας απ' την Ανάσταση. Πολύ αγαπιέται αυτός ο τόπος
με υπομονή και περηφάνεια. Κάθε νύχτα απ' το ξερό πηγάδι
βγαίνουν τ' αγάλματα προσεχτικά κι ανεβαίνουν στα δέντρα.

Ερμηνεία - Ανάλυση

«Ανεβήκαμε πάνω στο λόφο να δούμε τον τόπο μας –
φτωχικά, μετρημένα χωράφια, πέτρες, λιόδεντρα».

Το ποίημα ξεκινά μ' ένα ρήμα σε α' πληθυντικό πρόσωπο «ανεβήκαμε», το οποίο υπονοεί πως ακολούθησαν τον ποιητή στο λόφο και κάποιοι φίλοι του, ίσως κι άλλοι εξόριστοι, που μαζί ανεβαίνουν για να δουν τον τόπο τους, τον τόπο για τον οποίο αγωνίστηκαν.

Η εικόνα που μας παρουσιάζει ο ποιητής είναι τυπική για το ελληνικό τοπίο, με τα λίγα χωράφια, τις πέτρες και τα ελαιόδεντρα. Ο τόπος είναι φτωχικός και δεν έχει να προσφέρει πλούσια αγροτική παραγωγή, δεν παύει όμως να είναι η πατρίδα κάθε Έλληνα και ο λόγος για τον οποίο πολλοί είναι πρόθυμοι να αγωνιστούν.

«Αμπέλια τραβάν κατά τη θάλασσα. Δίπλα στ' αλέτρι
καπνίζει μια μικρή φωτιά. Του παππουλή τα ρούχα
τα σιάξαμε σκιάχτρο για τις κάργιες».

Ο ποιητής συνεχίζει με την παρουσίαση εικόνων του ελληνικού τοπίου: τα αμπέλια που καλύπτουν μεγάλες εκτάσεις, το σκιάχτρο για να διώχνει τα πουλιά που θέλουν να τσιμπολογήσουν τα σταφύλια και το αλέτρι για το όργωμα.

Το ρήμα που χρησιμοποιεί ο ποιητής αναφερόμενος στα αμπέλια «τραβάν» για να δηλώσει ότι εκτείνονται σε μεγάλο χώρο, συνιστά προσωποποίηση, δίνοντας την αίσθηση πως τα αμπέλια κινούνται εκούσια προς τη θάλασσα.

Η φωτιά και το αλέτρι μας παραπέμπουν στην επίπονη προσπάθεια των ανθρώπων του ελληνικού τόπου προκειμένου να λάβουν από τη γη τα αναγκαία αγαθά.

«Οι μέρες μας
παίρνουν το δρόμο τους για λίγο ψωμί και μεγάλες liaκάδες».

Οι στίχοι αυτοί είναι χαρακτηριστικοί για τη ζωή των Ελλήνων. Οι μέρες τους ξεκινούν για λίγο ψωμί, μιας και ο τόπος αυτός δεν έχει να τους προσφέρει πολλά αγαθά, αλλά με μεγάλες liaκάδες, μια αναφορά στην έντονη ηλιοφάνεια της χώρας που μας προσφέρει παράλληλα και μια αίσθηση αισιοδοξίας κι ελπίδας. Παρά το γεγονός ότι η ελληνική γη δεν έχει τη γονιμότητα που συναντάται σε άλλες χώρες, αντισταθμίζει τις ελλείψεις χάρη στο μεσογειακό της κλίμα με την πλούσια ηλιοφάνεια.

Στο σημείο αυτό ο ποιητής αφήνει για λίγο την περιγραφή του τοπίου και στοχάζεται πάνω στη ζωή των συμπατριωτών του, η οποία είναι βέβαια κοπιαστική με πενιχρά ανταλλάγματα, αλλά γεμάτη φως κι ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο.

«Κάτω απ' τις λεύκες φέγγει ένα ψάθινο καπέλο.
Ο πετεινός στο φράχτη. Η αγελάδα στο κίτρινο»

Ο ποιητής επιστρέφει εκ νέου στις εικόνες που αντικρίζει γύρω του και μας δίνει μερικά ακόμη στοιχεία του ελληνικού χώρου. Ένα ψάθινο καπέλο που φωτίζεται κάτω από τις λεύκες, ένας πετεινός πάνω στο φράχτη, έτοιμος να εκτελέσει το καθήκον του αφυπνίζοντας τους ανθρώπους γύρω του και μια αγελάδα που βόσκει στο χωράφι. Με λιτό τρόπο ο ποιητής παρουσιάζει τις τελευταίες εικόνες του περιβάλλοντος που αντικρίζει γύρω του, ολοκληρώνοντας έτσι την παρουσίαση του απλού μα αγαπημένου ελληνικού χώρου.

**«Πώς έγινε και μ' ένα πέτρινο χέρι συγυρίσαμε
το σπίτι μας και τη ζωή μας;»**

Στους στίχους αυτούς μπορεί να αναζητηθεί η πικρή αίσθηση του ποιητή σχετικά με τα πρόσφατα γεγονότα της δικτατορίας, με το «πέτρινο χέρι» να συμβολίζει τη σκληρή και βίαιη επέμβαση στις ζωές των Ελλήνων. Ο ποιητής βλέποντας τον απλό τόπο γύρω του, αναρωτιέται πως φτάσαμε στο σημείο να βιώσουμε την αδόκητη αυτή ανατροπή από ένα καθεστώς που ήρθε για να στερήσει την ελευθερία των πολιτών, θέτοντας όρια και «συγυρίζοντας» με άκαμπτο τρόπο τις ζωές τους. Ο ποιητής αφήνοντας την περιγραφή του τοπίου, περνά πλέον σε αυτό που τον απασχολεί εσωτερικά και δοκιμάζει την ψυχή του, στην απορία και στον προβληματισμό σχετικά με τη σαρωτική αλλαγή που ταλανίζει τη χώρα.

**«Πάνω στ' ανώφλια
είναι η καπνιά, χρόνο το χρόνο, απ' τα κεριά του Πάσχα –
μικροί μικροί μαύροι σταυροί που χάραξαν οι πεθαμένοι
γυρίζοντας απ' την Ανάσταση».**

Μια ακόμη εικόνα του εξωτερικού χώρου, όχι πια από το ευρύτερο περιβάλλον αλλά από την είσοδο των σπιτιών, δίνει την ευκαιρία στον ποιητή να ανατρέξει στο παρελθόν του τόπου και να μεταδώσει την αίσθηση της συνέχειας και της πίστης των Ελλήνων στις παραδόσεις τους. Κάθε χρόνο οι άνθρωποι γυρίζοντας από την εκκλησία τη νύχτα της ανάστασης σχηματίζουν με τον καπνό των αναστάσιμων κεριών ένα μικρό μαύρο σταυρό. Χρόνο το χρόνο οι μικροί αυτοί σταυροί συνωστίζονται αποτελώντας ένα γερό δεσμό μεταξύ των γενεών, μεταξύ των ανθρώπων, αλλά και μεταξύ του παρελθόντος και του μέλλοντος. Οι Έλληνες δεν είναι πρόθυμοι να αφήσουν τις παραδόσεις τους, δεν είναι διατεθειμένοι να στερηθούν τις παραδόσεις τους και δεν πρόκειται να στερηθούν για πολύ την ελευθερία τους. Άνθρωποι που τώρα είναι πεθαμένοι έχουν δημιουργήσει τους σταυρούς αυτούς με αφορμή αναστάσιμες λειτουργίες του παρελθόντος και οι νεότεροι, όσοι είναι τώρα ζωντανοί, δεν έχουν παρά να προσμένουν την ανάσταση που δεν μπορεί παρά να έρθει ξανά. Η αναφορά στην Ανάσταση αποκτά εδώ μια συμβολική διάσταση, καθώς μας παραπέμπει στην αναγέννηση, στην ανατροπή και στην επιστροφή σε μια κατάσταση ελευθερίας και ζωοποιού δύναμης.

**«Πολύ αγαπιέται αυτός ο τόπος
με υπομονή και περηφάνεια».**

Ο ποιητής γνωρίζει τις δυσκολίες της χώρας, κατανοεί πόσο κοπιώδης είναι η ζωή των Ελλήνων, σε μια χώρα που δεν έχει τις παραγωγικές δυνάμεις ή τη γονιμότητα άλλων τόπων, εντούτοις ξέρει καλά πως οι Έλληνες είναι γεμάτοι περηφάνια για τον τόπο τους. Οι δυσκολίες που παρουσιάζει αυτή η χώρα δεν είναι παρά ένα ακόμη στοιχείο που την καθιστά πιο αγαπητή στους πολίτες της. Η περηφάνια των Ελλήνων για τον τόπο τους, για την ιστορία τους και φυσικά για την ελευθερία που προκύπτει τόσο φυσικά σ' αυτόν τον φωτεινό τόπο, είναι εγγενές γνώρισμα, σμιλεμένο στις ψυχές των Ελλήνων μέσα από συνεχείς αγώνες.

**«Κάθε νύχτα απ' το ξερό πηγάδι
βγαίνουν τ' αγάλματα προσεχτικά κι ανεβαίνουν στα δέντρα».**

Το ποίημα κλείνει με μια υπερρεαλιστική εικόνα που κρύβει ένα ακόμη μήνυμα ελπίδας για την ανατροπή της παρούσας κατάστασης και για την επιστροφή στην πρότερη κατάσταση ελευθερίας. Η εικόνα αυτή εκλαμβάνεται ως υπερρεαλιστική υπό την έννοια πως δεν μπορούμε να αποδεχτούμε το νόημα της κυριολεκτικά, δεν αποτελεί δηλαδή μια εικόνα σύμφωνη με την πραγματικότητα, μπορούμε όμως να αντλήσουμε τα συναισθήματα και τα μηνύματα που εμπεριέχονται σ' αυτή.

Τα αγάλματα, ως σύμβολα του παρελθόντος, ως μνήμες παρελθοντικών καταστάσεων -τότε δηλαδή που η χώρα δε βίωνε αυτή την εμπειρία ανελευθερίας και καταπίεσης- ανεβαίνουν στα δέντρα για να εποπτεύσουν το χώρο, μένοντας σε μια στάση αναμονής. Οι συνθήκες δεν είναι ακόμη κατάλληλες για να επέλθει η ζωογόνησή τους -το πηγάδι είναι ξερό-, αυτό όμως δε

σημαίνει ότι δε θα έρθει η στιγμή που οι μνήμες αυτές του παρελθόντος θα δώσουν το έναυσμα για την πολυπόθητη ανατροπή.

Ο ποιητής θέλοντας να περάσει το μήνυμα της μελλοντικής ανατροπής του καθεστώτος, χρησιμοποιεί την υπερρεαλιστική αυτή εικόνα, η οποία δεν αποτελεί βέβαια ευθεία επίθεση στη δικτατορία, αφήνει όμως να υπονοείται η μελλοντική δράση των αγαλμάτων, η μελλοντική εμπρηστική τους δράση, καθώς οι μνήμες της ελευθερίας και της αγωνιστικής διάθεσης των προγόνων, θα έρθουν να αφυπνίσουν τους τωρινούς πολίτες της χώρας.

